

FINANSALLAŞAN TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TÜKETİM VE BORÇLANMA

*Arş. Gör. Banu KARAKAŞ
Gazi Üni. Çalışma Ekonomisi ve
Endüstri İlişkileri Bölümü*

Özet

Ekonomik ve sosyal kurum ve yapılarıyla, Türkiye finansallaşmanın olumlu etkilerine olduğu kadar olumsuz etkilerine de açık bir hale gelmiştir. Finansallaşmanın ekonomik ve sosyal yapıda birçok değişiklik oluşturduğu muhakkaktır. Ancak çalışma sınırlılığı içinde özellikle artan borçlanma ve tüketim kavramları ile kapitalist toplum ve finansallaşma ilişkisi ele alınmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda yapılan incelemelerden elde edilen sonuç modern toplumlarda gözlemlenen tüketim bağımlılığı ve borçlanma arasında doğrudan bir ilişki olduğu yönündedir. Bu ilişki, borçlanmayı ve tüketimi artırıcı yönde finansal sektör tarafından da desteklenmektedir. Türkiye’de son bir yıl içinde gözlemlenen kredi kartı kullanımını sınırlandırıcı düzenlemeler ve faiz politikası artan bireysel borçlanmayı kontrol altına almak için olumlu bir adım olmakla birlikte, ülke ekonomisinin azalan talep nedeniyle büyüme hızının yavaşlaması tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Anahtar Kelimeler : Finansal kapitalizm, Finansallaşma, Bankacılık sektörü, Tüketim ve borçlanma.

FINANCIALISATION OF TURKISH ECONOMY AND CONSUMPTION AND DEBT

Abstract

The literature review and the interpretation of collected statistical data indicates that economy of Turkey has been included in the financialization process. With its economic and social organizations and structures, Turkey has become open to both positive and negative effects of financialization. It is indisputable that financialization creates significant changes in economic and social structures. On the other hand, within the framework of the study, it attempts to discuss the relationship between rising loan and consumption concepts and capitalistic society and financialization. The outcome from the research proves that there is a direct relation between consumption addiction and loan in modern societies. This relationship has also been supported by the financial sector in terms of increasing loan and consumption. Despite the fact that restrictive regulations on credit card usage and recent interest policy in Turkey represent positive steps towards controlling individual debts, because of decreasing demand, economy of the country has been facing threat of slowdown in the growth rate.

Keywords: Financial capitalism, Banking sector, Financialization, Consumption

---

Giriş

Son 30-35 yıllık dönemde finansal kuruluşların ekonomiler içindeki etkisinin ve ağırlığının artışı ifade eden finansallaşma kavramı bu noktada önem kazanmaktadır. Bu çalışmada 1970'lerin sonundan itibaren hızla gelişmeye başlayan finansallaşma, kapitalizmin hayatta kalabilmek için geliştirdiği bir yöntem olarak görülmektedir. Bazı teorilere göre, finansal kapitalizm olarak adlandırılan bu yöntem, kapitalizmin yeni bir biçimidir. Öte yandan finansallaşma tek başına finansal kuruluşların özellikle de bankaların önem ve işlevlerinin artması demek değildir. Bunun ötesinde bir toplumsal sistem modeli çerçevesinde finansallaşmayı ele almak gerekmektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında ise, finansallaşma ile toplumu oluşturan bireylerin finansal araçları kullanım şekilleri ve işlem hacimlerinin ilişkisi incelenmesi gereken hususlardır. Modern toplumlarda gözlemlenen tüketim bağımlılığı ve borçlanma arasında doğrudan bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Bu ilişkinin borçlanmayı ve tüketimi arttırıcı yönde finansal sektör tarafından da desteklendiği makalenin özünü oluşturan hususlardandır. Bu çerçevede finansallaşma kavramı da sadece bankaların ürün hizmet ve işlevlerinin artması değil, bir toplumsal ve ekonomik sistem teorisi çerçevesinde makro ekonomik göstergelerden yatırım politikalarına, tüketim alışkanlıklarından borçlanmaya kadar çok çeşitli etkileri olan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Modern insanı kuşatan finans çemberinin anlamı çoğu zaman fark edilmemektedir. Çalışmanın özünü oluşturan kısım finansallaşmanın tüketim ve borçlanmayı nasıl tetiklediğinden hareketle, finansal kapitalizmin işleyiş dinamiklerinin ve bunun ülke ekonomisi için yarattığı risklerin ortaya konulduğu son kısımdır.

Finansallaşma kavramının modern kullanım anlamı ilk kullanımından bazı farklılıklar barındırmaktadır. Bu bağlamda finansallaşma kavramını anlamaya çalışırken öncelikle kavramın ilk kullanımından bugün kullanılan biçimine kadar olan tarihsel gelişimi incelenmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda finansal kapitalizmin merkezi konumundaki Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ekonomisi üzerinde yapılmış çalışmalar aktarılacaktır. Finansal kurum ve kuruluşların ABD ekonomisi içindeki ağırlıklarının ortaya konulduğu çalışmaların incelenmesinin ardından, finansallaşma ile ekonomik kriz ilişkisi de kurulmaya çalışılacaktır.

Finansallaşmanın Türkiye'deki etkileri incelenmeye başlanmadan önce, kavramın Türkiye'deki tarihsel gelişim sürecini kısaca özetleme gereği doğmaktadır. Osmanlı Devleti'nde 19. Yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlayan modern finansal kurumlar oluşturma çabaları incelendiğinde görülmektedir ki Türkiye'de bu konudaki girişimler çoğunlukla yabancılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Avrupalı sermayedarların Osmanlı

Devleti'nde banka kurma sebepleri çeşitli olmakla birlikte genel olarak zayıf ve sahipsiz durumdaki ekonomiyi sömürü amacı taşıdığını söylemek de yanlış olmayacaktır. Öte yandan Türkiye için bankacılık özelinde finansal sektörün gelişim tarihçesi 19. yüzyıldan itibaren alınsa da, finansallaşma teorisi çerçevesinde Türkiye için ekonomik ve sosyal analizler yapılmaya çalışılırken 2000 yılından sonrasını analize dâhil etmek daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır.

Yapılan kaynak taraması ve elde edilen istatistiksel verilerin yorumlanması göstermektedir ki; Türkiye ekonomisi finansallaşma sürecine dâhil olmuştur. Bu anlamda son yıllarda akademik literatür içinde de finansallaşma kavramına ilgi artmakta ve nicelik kadar niteliği de yüksek çalışmalar yapılmaktadır. 2008 yılında yayımlanan Orhangazi'nin makalesinin bu bağlamda önemli bir yeri olduğu söylenebilirken, son yıllarda öne çıkan iki çalışma olarak Karaçimen'in (2013) esnek ve güvencesiz çalışan işçiler açısından özellikle ücretin ödenmediği durumlarda kredi kartının ücret ikamesi olarak kullanıldığını tespit ettiği çalışması ve Çetin'in (2013) finansal sektör gelirlerinin, gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkilerini tespit ettiği çalışması sayılabilir.

Finansallaşmanın ekonomik ve sosyal yapıda birçok değişiklik getirdiği muhakkaktır. Bu çalışmada ise tüketim ve borçlanmanın finansal kurum ve kapitalist sistem tarafından desteklendiği varsayımı üzerine Türkiye'de son yıllarda yaşanan gelişmeler ele alınmaktadır. Türkiye'de son bir yıl içinde gözlemlenen kredi kartı kullanımını sınırlandırıcı düzenlemeler ve faiz politikası artan bireysel borçlanmayı kontrol altına almak için olumlu bir adım olmakla birlikte, ülke ekonomisinin azalan talep nedeniyle büyüme hızının yavaşlaması tehlikesiyle karşı karşıya kalınması da ülke ekonomisine yönelik en büyük tehditlerden birisi olma özelliğini sürdürmektedir.

1. Finansallaşma Kavramı

Finansallaşma kavramının literatürdeki kullanımları inceleyen Orhangazi (2008) bir grup yazar tarafından genel olarak finansal faaliyetlerin artışını ifade etmek için kullanılan bu kavramın, söz konusu yazarlara göre finansallaşmanın kapitalizmin 1970'lerde girdiği yapısal krizin neden olduğu üretim sektöründe yüksek kar oranları yakalanamamasının bir sonucu olduğunu belirtmektedir. Finansallaşma kavramının kullanımında başka bir yaklaşım ise, finansal piyasalar ile finansal olmayan işletmeler (FOİ) arasındaki ilişkiler bağlamındadır. Buna göre, "finansal piyasaların FOİ'lerin karar alma mekanizmaları üzerindeki ağırlıkları artmakta ve FOİ'ler giderek daha fazla finansal işlem gerçekleştirmektedirler" (Orhangazi, 2008). Finansallaşma kavramının kullanımında bir başka biçim

---

ise, aslında tarihsel olarak yukarıda sayılanlardan daha eskidir. Finansın özellikle de bankalar aracılığıyla ekonomide baskın olduğu görüşü olarak ifade edilen “finans kapital” kavramı, 1900’lerin başında Rudolf Hilferding tarafından kullanılmıştır. Hilferding (1910/1995:25-45) “finans kapital” teorisinde Alman ekonomisinde tekel haline gelen birtakım bankaların, şirketlerin, -özellikle de demiryolu yatırımları örnek verilerek- yatırım kararlarını nasıl etkilediğini ayrıntılı biçimde ele almıştır.

Özellikle 1980’li yıllarda ise, Hilferding’in teorisine benzer biçimde ekonomide finansın egemenliğinin arttığı tezini savunan bazı yazarlar kavramı bu şekilde kullanma yoluna gitmişlerdir. Callinicos da (2010/2012:37), ekonomi içinde bankaların ağırlıklı söz sahibi olması şeklinde bu kullanımın finansallaşmanın farklı kullanımlarından biri olduğunu belirtmektedir. Finansallaşmayı kısaca ekonominin ağırlık merkezinin reel üretimden finansa doğru kayması olarak tanımlayan yazarlara da rastlanır (Foster, 2008: 45). Bu yazarlara göre, sanayi üretimi önemini kaybetmiş ve finansal sektör karları kapitalistlerin asıl kar kaynağı haline gelmiştir. Dolayısıyla giderek daha fazla oranda sermaye miktarı bu sektöre yatırılmaktadır.

1.1. Kapitalizmin Finansallaşması

1940’lı yıllarda uygulanmaya başlanan Keynesyen politikaların bir bölümü finansal sektörü düzenleme ve denetim altına almaya yöneliktir. Bu politikaların amacı, finansal piyasaların istikrarını sağlamak ve ulusal makro ekonomik büyüme hedeflerini desteklemek olarak belirtilmektedir (Orhangazi, 2008). Dolayısıyla Keynesyen dönemdeki finansal düzenlemeler genel olarak finansal piyasaların üretim ve yatırım sürecini desteklemesi ve işletmelere uygun koşullarda kredi verilmesinin sağlanması üzerine kurulmuştur ve finansal piyasalara sınırsız bir hareket serbestisi tanımamaktadır. Oysa 1970’lerden itibaren Keynesyen politikalar terk edilmeye başlanmış ve finansal faaliyetleri sınırlandıran düzenlemeler de sırayla ortadan kaldırılmıştır.

Dönemin bir başka öne çıkan özelliği ve finansallaşmayı tetikleyen etkenlerden birisi ise petrol krizinden sonra yaşanan gelişmelerdir. Buna göre, krizden sonra hızla yükselen petrol fiyatları, petrol ihraç eden ülkeler açısından daha fazla gelir ve mali genişleme anlamına gelmiştir. Söz konusu bu petrol ihracatçısı ülkeler kendi finans sistemleri gelişmediğinden ellerinde biriken petro-dolarları batılı bankalarda değerlendirmek istemişlerdir. Bu ise batılı bankalar açısından o zamana kadar görülmedik bir kaynak oluşturmuştur. Bu kaynakları daha etkin değerlendirmek isteyen bankacılık sistemini ise Keynesyen dönemin katı kuralları engellemiştir. Çözüm ise Keynesyen anlayışın kırılmaya çalışılmasıyla bulunmuştur (Yeldan, 2009).

Küresel ekonominin ağırlık merkezinin üretim sektöründen finans sektörüne kaydığı iddiası sadece istatistiksel verilerin yorumlanmasıyla elde edilen bir sonuç değildir. Sweezy kapitalizmin tarihsel bir çözümlemesini yapmış ve 1970'lerden itibaren üç esas yönelim tespit etmiş, bunlar üzerinden finansallaşma eğilimini çözümlemeye çalışmıştır (akt.Foster, 2008: 47-48) :

- Ekonomilerin toplam büyüme oranları yavaşlamaktadır.
- Monopolcü ya da oligopolcü çok uluslu şirketler küresel çapta yaygınlık kazanmaktadır.
- Sermaye birikim süreci finansallaşmaktadır.

Bankalar, yeni piyasaların bulunması, uluslararası alanda faaliyet gösterme ve ulus ötesi kredi verme isteklerini finansal piyasaların serbestleştirilmesi ve bu anlamda sınırların kaldırılması söylemleriyle dile getirmişlerdir.

Finansal serbestleşme söylemleri sadece en yüksek kar neredeyse oraya gitmek isteyen bankacılık sektöründen gelmemiştir. Batılı şirketler de yeni pazarlara açılmak ve giderek daha fazla uluslararası faaliyette bulunmak istemişlerdir. Bu durum doğal olarak bu şirketler açısından yeni bir ihtiyaç doğurmuş, gittikleri yeni ülkelerde de finansal hizmet alabilmek için bu sektörün uluslararası faaliyetlerini kısıtlayan düzenlemelere karşı bir argüman geliştirmelerine ön ayak olmuştur (Isenberg'den aktaran Orhangazi:2008)

Ancak şirketlerin ne derecede bağımsız olarak bu isteklerde buldukları tartışılabilir. Şöyle ki tıpkı Hilferding'in finans kapital teorisinde olduğu gibi, bu şirketlerin bir kısmının yönetiminde de finansal sektör ağırlıklı söz sahibiydi. Durmuş (2008), finans kapital kavramının bugünkü anlamının Hilferding'in kavramı ilk ortaya attığı zamanki anlamından farklı olduğunu iddia eder ve bugünkü kullanımının "finans dışı çok uluslu şirketler ile uluslararası finansal holding şirketleri arasındaki ilişki"yi ifade etme biçiminde olduğunu ekler. Ancak yine de bu açıklama şirketlerin karar alma mekanizmalarının bağımsız olduğuna dair bir cevap vermez. Dolayısıyla bu gelişmeler yaşanırken, finansal sektör ve sektör dışı şirketlerin birbirlerini destekleyici stratejiler geliştirdikleri söylenebilir.

1.2. Finansallaşmanın Nedenleri ve Boyutları

Yukarıda tarihsel gelişimi anlatılmaya çalışılan finansallaşmanın nedenlerini şu şekilde özetleyebilmek mümkündür:

- Batılı büyük şirketlerin 1950’ler ve 1960’larda yakaladıkları kar oranlarını artık yakalayamaz hale gelmeleri,
- Karları düşen batılı büyük şirketlerin yeni kar yaratma yolları araması,
- Finansal piyasalardan ve borsalar yoluyla ihraç edilen senetlerden üretimden elde edilenden daha yüksek oranda kar elde edildiğinin farkına varılması,
- Gelişen teknoloji ve ulaşım imkânları sayesinde, para ve ticaret hareketleri bağlamında dünya çapında sınırların yavaş yavaş ortadan kalkması,
- Petrol krizinden sonra batılı bankalarda biriken para arz fazlasını değerlendirmek üzere yeni finansal araç, ürün ve hizmetler yaratılması,
- Altın para sisteminin terk edilmesi,
- Sermayenin küresel ölçekte hareket serbestisi kazanması.

Bu noktada altı çizilmesi gerek husus bu sebeplerden hiçbiri diğerlerinden bağımsız olmadığıdır. Tüm bu hususlar birbirleriyle eklemlenmiş ve kendi kuralları çerçevesinde iyi işleyen bir sistem oluşturmuşlardır. Öte yandan; bu sebeplerden hangilerinin başat faktör olduğu yani finansallaşmanın esas nedeni olduğu hususu ise tartışmalıdır.

Sermayenin hareket serbestisi kazanmasını finansallaşmanın esas sebebi olan görüşler bulunmakla birlikte, unutulmamalıdır ki bilgisayar, ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler olmasaydı sermayenin dünya çapında hareket etmesi bu denli kolay olmayacaktı. Bir diğer nokta da; sermayenin neden küresel ölçekte hareket etme gereği duyduğudur. İkinci Dünya Savaşı dönemden hemen sonra yakalanan karların sürdürülememesi ve yeni pazar arayışları sonucunda sermaye dünya çapında dolaşır hale gelmiştir.

İngilizcede finansal sektör için kullanılan ve “finance (finans)”, “insurance (sigorta)”, ve “realestate (gayri menkul)” kelimelerinin baş harfleri birleştirilerek türetilen “fire” kelimesi içerdiği yan anlamlar nedeniyle de manidardır. Fire kelimesi Türkçe’ye “yangın” ya da “ateş” olarak çevrilebilmektedir. Finansal sektörü tanımlamak için kullanılan bu

kısaltma, 2008 yılında görüldüğü üzere bu sektörde başlayan bir yangının tüm ekonomiye sıçrayabileceğini anımsatması bakımından önemlidir.

Finans sektörünün en önemli aktörü şüphesiz bankalardır. Sektörde yaşanan yoğun rekabet sürekli yeni müşteriler kazanmayı ve yeni ürünler geliştirmeyi bankaların varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli kılmaktadır. Üstelik bu rekabet sadece ulusal ölçekte değil, uluslararası alanda yaşanmaktadır. Uluslararası rekabetin iki boyutu olduğu düşünülebilir. Birinci boyut, yurt içi yerleşik bir bankanın müşterilerine hizmet sunmak için yurt dışında da şubeler açarak orada hizmet sunması ve o ülkenin yerleşik bankalarıyla rekabete girmesidir.

İkinci boyutu ise, tam tersi bir bakış açısıyla, yurt içi yerleşik bankanın, doğrudan yabancı sermaye yatırımı, satın alma-birleşme, şube açma gibi yöntemlerle yurt dışından gelen bankayla kendi ülkesindeki pazar konumu için mücadele etmesi olarak düşünülebilir.

Bankacılıkta yaşanan uluslararası rekabetin sonuçlarına ilişkin oldukça özgün yorumlar da vardır. Bunlardan birisi, bu uluslararası faaliyetlerin teknolojik gelişmelere neden olduğu görüşüdür. Klasik olarak teknolojik gelişmeler neticesinde yaşanan maliyetlerin azalması, iletişimin hızlanması vb. sebeplerle uluslararası bankacılığın geliştiği savunulur. Oysa sermayenin hareketliliğine artış kazandıran teknolojik yenilikler değildir aksine sermayenin hareketliliği yeni teknolojilerin ortaya çıkması talebi arttırdığını belirten görüşler de vardır (Santos, 2009/ 2010). Bu görüşe göre, finansal sektörün ihtiyaçları doğrultusunda ve uluslararası ticaret geliştikçe, taşımacılık, iletişim ve bilgisayar teknolojileri bu alanlarda ortaya çıkan taleplere cevap verebilmek için sürekli gelişme göstermek zorunda kalmıştır denebilir.

Uluslararası bankacılıkta yaşanan gelişmelerden bir tanesi de ödeme sistemlerinin kurularak dünya genelinde para transferi ve harcama işlemlerinin hızlı ve kolayca gerçekleştirilmeye başlanmış olması olarak belirtilebilir. Bu bağlamda Visa, Mastercard gibi şirketler daha çok kart sistemleri ve kredi kartı hizmetleri sunarken, SWIFT, Western Eunion gibi sistemlerle de uluslararası döviz transferleri gerçekleştirilmektedir. Bu noktada Ferguson (2008/2012:9) “Nasıl oldu da paranın büyük kısmının görünmez olup bilgisayar ekranlarındaki rakamlara dönüştüğü bir dünyada yaşamaya başladık?” sorusunu sormaktadır.

Bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ışığında yaşanan bir başka gelişme ise, bunların yardımı ile bankaların ürün ve hizmetlerinin çeşitlenmesidir. Callinicos’a göre, “sanayi ve ticaret şirketlerinin bankalara başvurmadan yatırımlarını finanse edebilmeleri, finans

---

kurumlarının konut kredilerini Amerika'nın yoksullarına yönelmek için sarf ettikleri gayreti açıklamaya yardımcı olur" (2010/2012: 40). Callinicos, bu cümlesiyle bankaların mecburi olarak başka faaliyet alanlarına yöneldiklerini anlatmaktadır. Bu yöneliş bankaları hem ürün ve hizmetlerini çeşitlendirmeye hem hedefledikleri müşteri profillerini değiştirmeye itmiştir. Türev araçlar en kısa olarak "getirileri başka bir finansal ürüne veya menkul kıymete bağlanmış olan finansal enstrümanlar" olarak tanımlanabilir (Durmuş, 2010). Bu araçlar, adından anlaşılacağı gibi, bir başka ürünün türevidirler. Krugman (2008/2010: 134), ipotekli konut kredilerinin menkul kıymetleştirilmesini, yani bunlardan bir havuz oluşturup borçlulardan gelen geri ödemeler tutarındaki hisse senetlerinin yatırımcılara satılmasının yeni bir uygulama olmadığını, geçmişinin 1930'a kadar dayandığını belirtmektedir. Fakat uygulamanın geçmişine bakıldığında, havuza alınan ipotekli kredilerin birinci sınıf krediler olduğu, yani borçluların geri ödeme yapabilecek düzenli gelire ve gerektiğinde peşinata sahip olduklarını, bu yüzden havuzların görece küçük olduğunu ve bu alanda bir balonlaşma yaşanmadığını belirtir.

Yukarıda daha önce de belirtildiği gibi küresel ölçekte dolaşan türev ürünlerin piyasa değerinin dünya gayri safi hasılasının on katını geçtiğini belirten kaynaklar bulunmaktadır. Bu aslında var olmayan, gerçekte karşılığı olmayan bir takım varlıklara ait kağıtların dünya çapında dolaşması anlamına gelmektedir. Şüphesiz denetimsiz ve kontrolsüz bırakılan finansal piyasalar böyle bir durumun ortaya çıkması için uygun zemin hazırlamışlar ve adeta krizin geleceğini bile bile bu piyasaları derinleştirmeye devam etmişlerdir.

1.3. Finansallaşmaya Yönelik Tartışmalar

Finansallaşma hakkında olumsuz düşünenlerin sayısı fazla olmakla birlikte, finansallaşmanın ekonomik gelişme açısından olumlu sonuçları olabileceğini düşünen akademisyenler de vardır. Bu noktada, kısaca bu görüşler ana hatlarıyla aktarılmaya çalışılacaktır.

Finansallaşmayla ilgili olumlu görüşlerin ilki, finansal piyasaların gelişmesinin atıl duran tasarruflar ile yatırımların buluşmasını kolaylaştıracağı ve ekonomik büyümeye olumlu katkıda bulunacağı görüşü olarak belirtilebilir (Luintel ve Khan'dan aktaran Yılmaz ve Akıncı, 2012:140). Buna göre, finansal piyasalar ekonominin büyüebilmek için ihtiyaç duyduğu zorunlu araçlardır.

Ferguson'a (2008/2012:143) göre, "En temel finansal dürtü gelecek için tasarruf etmektir, çünkü gelecek öngörülmezdir." Dolayısıyla her ekonomide bir miktar tasarrufun ortaya çıkacağı muhtemeldir. İşte finansal piyasalar tasarrufların ekonomiye kazandırılması noktasında önem kazanmaktadır.

Öte yandan, finansal piyasaların yatırımlara kaynak sağlama fonksiyonları dışında işlevleri olduğu da belirtilmektedir. Bunlar; portföy çeşitliliği ile riskin yayılması ve risk paylaşımının sağlanması, gerektiğinde likitide sağlamanın kolay ve hızlı olması, finansal derinlik oluşturma ve yatırımcılarla bilgi paylaşma olarak belirtilmektedir (Uzunoglu, 2011: 9) .

Ferguson, küresel yoksulluk sorununa da değinmekte ve onun finansal kurumların varlığının değil, aksine finansal kurumların yokluğu ile ilgili bir sorun olduğunu belirtir. Ferguson'a göre borç alma ihtiyacı hep olmuştur ve ancak güvenilir bir bankacılık sistemi olursa borç almak isteyen insanlar tefeciler yerine bankalardan borç alabilirler, tasarruf sahipleri de tasarruflarını güvenilir bankacılık sistemi sayesinde paralarını atıl kalmaktan kurtarıp ülke ekonomisine katkı sağlayabilirler. (2008/2012:17).

Ferguson, finansal yaratıcılığın, dünyadaki gelir eşitsizliklerinin ya da ağır borç yükü altında yaşayan ailelerin bu durumunun sebebi olmadığını, aksine modern dünyanın sahip olduğu maddi refahın gelişiminin vazgeçilmez unsuru olduğunu belirtmektedir (2008/2012: 9).

Ferguson, devletler ve finansal piyasaların her zaman için karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi içinde olduklarının tarihsel bir gerçeklik olduğunu belirtmektedir. Yazara göre devlet ve finansal piyasalar birbirlerinin alternatifi değildirler (2008/2012:288). Yazar, Para'nın Yükselişi adlı, para ve finansın tarihini ayrıntılı çözümlenmelerle birlikte ele aldığı kitabını şu cümlelerle bitirmektedir (Ferguson, 2008/2012:288):“...finansal piyasalar her gün her saat kendimizi ve çevremizdeki dünya kaynaklarını nasıl değerlendirdiğimizi gösteren bir ayna gibidir. Çirkinliklerimizi de güzelliğimiz kadar açık ve net gösteriyor olması, aynanın suçu değildir.”

Özetlemek gerekirse, bu yazarlar finansal piyasaların tasarrufların değerlendirilmesi noktasında gerekliliğinin tartışılmaz olduğunu belirtmektedirler. Tasarrufların yatırımlar yoluyla değerlendirilmemesinin ekonomik büyüme hedeflerinden uzaklaşmaya yol açacağını söyleyen yazarlar, finansal piyasaların yatırımların finansmanı noktasında gerekli kaynak arzını sağlama fonksiyonuna vurgu yapmaktadırlar.

Finansallaşmaya yönelik literatür tarandığında olumsuz eleştirilerin bir hayli fazla olduğu göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki finansallaşmanın finansal balonlar yarattığı, yani gerçekte var olmayan, karşılığı olmayan sadece kağıt üzerinde şişirilmiş sanal varlıklar yarattığıdır.

Tahvil, bono, hisse senedi gibi herhangi bir finansal varlığın fiyatının o kağıdın dayandığı reel varlığın gelecekteki gelir akımının üstüne çıkması durumu “balon” olarak adlandırılmaktadır (Eğilmez, 2011:52). Bu şişirilmiş

---

değerlerdeki kağıtlara yatırım yapanlar, olası finansal çöküş anlarından en büyük zararı eden kişiler olmaları muhtemeldir. Çünkü aradaki fiyat farkı ne kadar açılırsa alınan risk o kadar artmaktadır. Finansallaşmaya yönelik ikinci eleştiri noktası, aslında birinci eleştirinin konusu olan sanal varlıklar yaratmaya da bir noktada zemin hazırlayan söylemlerdir. Yeldan'a göre "finans dünyasının ideologları" neoliberal politikaların temel şiarı finansal sistemin kuralsızlaştırılması ve serbestleştirilmesi yönünde taleplerde bulundular ve bunları kabul ettirdiler. Kredibilite, şeffaflık, güven ve istikrar, beklentilerin idaresi, kurumsal çapa, yönetim gibi aslında reel ekonomide tam olarak bulunmayan, ancak finansal değerler sisteminin dünyasında önemli bir yer tutan yeni sözcükler iktisat literatüründe yerlerini aldılar (Yeldan, 2009).

Minsky, finansal istikrarsızlık hipotezi'nde iki varsayımda bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, kapitalizmin kendi kendine sürdürülebilir ve dengeli fiyatlara ve istihdam düzeyine ulaşamayacağı; ikincisi ise ekonomik dalgalanmalara neden olan hususun kapitalizmin finansal özellikleri olduğudur (1986/2013:178).

Minsky'e göre, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden itibaren görülen ekonomik istikrarsızlıklar, finansal sistemin kırılğanlığının bir sonucudur (1986/2013:5).

Çolak, finansallaşmanın bir başka olumsuz durumu tetiklediğine vurgu yapmaktadır. Buna göre, finansal piyasalarda bilgiye ulaşma kritik bir öneme sahiptir. Sistemdeki yükseliş ve azalışlardan maksimum kazancı elde edebilmek için bilgi edinimi gerekmektedir. Diğer tüm iktisadi karar alma süreçlerinde olduğu gibi eksik bilgi durumu, yanlış seçim yapma riskini doğurmaktadır. Finansal piyasaların doğası gereği spekülasyonlara açık yapısı eksik bilgi durumunun doğurabileceği zararları da arttırmaktadır. Çolak bu durumlara "ahlaki çöküntü, ya da ahlak olmayan piyasa" şeklinde isimler verildiğini belirtmektedir. (Çolak, 2005:310).

Harvey de (2010/2012:225), bu noktada benzer şekilde düşünmekte ve bir hususa daha dikkat çekmek istemektedir: Ahlaki tehlike. Harvey'e göre finansal krizlerin asıl tetikleyicisi ahlaki tehlikedir ve yazar bunun en ciddi boyutlara ise bankaların kurtarılması operasyonlarıyla ulaştığını ileri sürer. Yazar, ahlaki tehlikeyi; "bir iktisadi öznenin kendi seçimlerinin ve davranışlarının sonuçlarından zarar görme olasılığının, yani aldığı riskin ortadan kaldırılmasına yol açan durum" olarak tanımlar. Ahlaki tehlike kavramı ile, bankaların kendi yanlış uygulamalarının sonucunda uğradıkları zararın maliyetinin topluma rücu edilmesinin yanlışlığı vurgulanmak istenmektedir.

Ahlaki tehlikenin bir başka boyutu ise, finansal piyasaların doğası gereği müsait olduğu spekülâtif işlemlerdir. Bilgi saklayarak ya da yanlış bilgi yayarak piyasa aktörlerini yanlış yönlendirip kar elde etmek isteyen spekülâtorlerin bu faaliyetlerini önlemek finansal piyasaların öncelikli konuları arasında olmalıdır.

2. 2000’li Yıllarda Türkiye’de Finansallaşma

2001 Krizinin ardından başlayan bankacılık sektörünü yeniden yapılandırma sürecinin olumlu sonuçları olduğu ve Türk bankacılık sektörünün 2014 itibariyle dünyada güçlü bir konumda olduğu kabul edilmektedir. Elbette ki 2001 krizinin ardından yaşanan ekonomik ve toplumsal olumsuzlukların izlerini silmek kolay olmasa da bankacılık sektöründe yaşanan gelişmelerin olumlu olduğunu belirtmek gerekmektedir. Türkiye’de bankacılık sektöründe yaşanan olumlu gelişmelere çeşitli yazarlar da vurgu yapmaktadırlar. Bu yazarlardan olan Kepenek, ilk olarak sektörün mülkiyet yapısında meydana gelen gelişmelere dikkat çekmek ister. 2001 krizi sonrası dönemde gerek doğrudan birleşme-satın alma yoluyla gerekse de hisse senedi satılması yoluyla sektöre yoğun miktarda yabancı sermaye girişinin altını çizen Kepenek, bu bankaların çoğunluğunun eskiden TMSF idaresi altında bulunduğuna da vurgu yapar. Bu dönemde katılım bankası olarak faaliyet gösteren bankaların sayısının artması da önemli bir gelişme olarak belirtilmektedir (Kepenek, 2012: 244).

Türkiye ekonomisi içinde finansal sektörün aldığı payın 2000 ile 2013 yılları arasındaki gelişimi incelendiğinde görülmektedir ki; finansal sektörün GSYH içindeki payı sürekli olarak artmaktadır. 2000 yılında finansal sektör, gayri safi yurt içi hasılanın yüzde 5,1’ine sahipken bu oran 2013 sonu itibariyle yüzde 8,9’a çıkmıştır.

Çizelge 1. Türkiye’de Finansal Sektörün GSYH İçindeki Payı 2000-2013 (yüzde)

Yıllar	Finansal Sektör
2013	8,9
2012	8,2
2011	8,1
2010	7,9
2009	7,7
2008	6,6
2007	6,2
2006	5,9
2005	5,4
2004	5,1
2003	4,9
2002	5,5
2001	6,4
2000	5,1

Kaynak: TÜİK, son erişim: 15.12.2014.

Türkiye’de bankacılık sisteminin piyasa yapısının oligopol olduğunu iddia eden yazarlara rastlanmaktadır. Buna göre, en büyük 5 ve 10 bankanın varlıklarının, toplam banka varlıkları içindeki oranına kıyası yapıldığında, ilk 5 bankanın toplam varlıkların yüzde 60’ına, ilk 10 bankanın ise yüzde 82’sine sahip olduğunu belirtilmekte ve bunun oligopol piyasalarında görülebilecek bir yoğunlaşma oranına işaret ettiği vurgulanmaktadır. (Kepenek, 2012: 247).

Çizelge 2. Yıllara Göre Türkiye’de Bankacılık Sektörü İçin Seçilmiş Bilgiler

	1970	1980	1990	2000	2013
Banka sayısı	43	40	66	79	45
Aktif Büyüklüğü	-	1.580.464.248	174.469.495	104.283.106	1.557.827
Şube sayısı	3.192	5.945	6.540	7.837	10.834
Personel Sayısı	69.259	131.150	162.054	170.401	195.823

Kaynak: TBB verileri kullanılarak oluşturulmuştur. Son erişim: 01.12.2014

Aşağıdaki tabloda 2008 Krizinden sonra bankacılık sektöründe şube ve personel sayılarında yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Buna göre, krizden sonra da Türkiye’de bankalar şube sayılarını arttırmaya ve istihdam ettikleri personel sayısını arttırmaya devam etmişlerdir. 2008 ile 2009 yılları arasında görece daha yavaş bir artış gözlemlenirken, sonraki yıllarda artış hızı yükselmektedir. 2013 yılı sonundan 2014 yılı Mart ayı sonuna kadar geçen üç aylık dönemde de 34 yeni şube açıldığı ve istihdam edilen personel sayısının 862 kişi arttığı görülmektedir.

Çizelge 3. Yıllara göre Türkiye’de Banka Şube Ve Personel Sayıları 2008-2014

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Mart 2014
Şube Sayısı	9001	9236	9664	9747	10 158	11 021	11 055
Personel Sayısı	171 598	172 402	178 503	181 418	186 098	197 465	198 327

Kaynak: TBB verileri kullanılarak oluşturulmuştur. Son erişim: 12.04.2014

2013 sonu itibariyle Türkiye’de faaliyet gösteren 45 mevduat bankasının toplam aktif büyüklüğü 1 635 370 000 000 TL büyüklüğe ulaşmıştır. BDDK’nın verilerine göre sıralanan en büyük 5 bankanın toplam aktif büyüklüğü 947 544 000 000 TL olarak, toplam aktiflerin yüzde 57,94’üne tekabül etmektedir. En büyük 10 bankanın toplam aktif büyüklüğü ise, 1 395 830 000 000 TL etmekte ve bu tutar toplam banka aktiflerinin yüzde 85,35’ine denk gelmektedir. Sektörde faaliyet gösteren 45 mevduat bankası varken, aktiflerin yüzde 85,35’inin 10 bankada toplanması sektörün hâkimiyetinin bu 10 bankada olduğunu göstermektedir.

Çizelge 4. Türkiye’de 2013 Sonu İtibariyle Aktif Büyüklüğüne Göre İlk 10 Banka

	Toplam Aktifler (milyon TL)
1. Türkiye İş Bankası	210 500
2. Türkiye Ziraat Bankası A.Ş.	207 530
3. Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	196 896
4. Akbank T.A.Ş.	183 737
5. Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	148 881
6. Türkiye Halk Bankası A.Ş.	139 944
7. Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	135 496
8. Finans Bank A.Ş.	135 496
9. Denizbank A.Ş.	59 427
10. Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	53 409
Toplam 45 bankanın aktifi	1 635 370

Kaynak: BDDK, “Bankalarımız 2013”, 2014. Son erişim: 15.06.2014

Türkiye’de finansal sektörün GSYH içindeki payı artarken, sektörün istihdam oranı kayda değer bir artış ortaya koymamaktadır. 2005 yılında finansal sektörün istihdam oranı toplam istihdamın yüzde 1,16’sı dolayındayken, bu oran 2013’te yüzde 1,12 olarak gerçekleşmiştir. TÜİK verileri kullanılarak elde edilen bu sayılarda, finansal sektör istihdamına sadece banka ve sigortalar değil, tüm finansal ve mali aracı kurumlarda istihdam edilenler de dâhildir.

Çizelge 5. Türkiye’de Finansal Sektör İstihdamının Toplam İstihdam İçindeki Payı

Yıllar	Finans ve sigorta faaliyetleri	Toplam istihdam içindeki oranı (yüzde)
2013	288 bin kişi	1.12
2011	280 bin kişi	1.16
2009	273 bin kişi	1.28
2007	248 bin kişi	1.19
2005	234 bin kişi	1.16

Kaynak: TÜİK, son erişim: 15.05.2014.

Türkiye finansal sektöründe son yıllarda gözlemlenen bir başka gelişme ise İslami finans sektörünün gelişmesidir. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de İslami finansal kurumlar arasında çoğunlukla katılım

bankaları ön plana çıkmaktadır. 2014 yılı ilk altı aylık verileri itibariyle Türkiye’de faaliyette bulunan 4 adet katılım bankası toplam 1001 adet yurt içi şubeye ve 17 293 personele sahiptir. Aynı dönem itibariyle katılım bankalarının bankacılık sektörü içinde toplam aktiflerin yüzde 5,5’ine, toplam net karların ise yüzde 4,2’sine sahip olduğu görülmektedir (Türkiye Katılım Bankaları Birliği [TKBB] Resmi İnternet Sitesi, Banka ve Sektör Bilgileri, 2014). Türkiye’de İslami finansal sektörde 2013 yılında ulaşılan işlem hacmi 585 milyon TL’dir. Bunun 5 yıllık dönemde 1,5 milyar dolar seviyesine yükselmesi beklenmektedir (Türkiye Katılım Bankaları Birliği [TKBB] Resmi İnternet Sitesi, 2014). Türkiye’de İslami bankaların 2008-2012 arasındaki büyüme oranları yüzde 29 olarak belirtilmekte ve bunun bankacılık sektörü büyümesinin 1,6 katı olduğu vurgulanmaktadır (Dünya İslami Bankacılık Rekabet Raporu 2013-2014, 2014:15). Türkiye en geniş Müslüman nüfusa sahip ülkeler sıralamasında sekizinci sırada yer almaktadır (Dünya İslami Bankacılık Rekabet Raporu 2013-2014, 2014:16). Nüfusun yüksek olmasının da potansiyel müşteri ve işlem hacmi oranına olumlu katkı yapacağı varsayılarak Türkiye bu bağlamda İslami finans anlayışının yaygınlaşması anlamında avantajlı ülkeler arasında görülebilmektedir.

2.1. Kredi ve Kredi Kartı Kullanımına İlişkin Veriler

Krediler ve kredi kartları, finansallaşmanın yaygınlaşması ile birlikte günlük yaşamın birer parçası haline gelmişlerdir. Türkiye’de de kredi ve kredi kartı kullanımının sürekli olarak arttığı bilinmektedir. Öyle ki zaman zaman düzenleyici kurumlar kredi ve kredi kartı kullanımında yaşanan artışı yavaşlatmak için çeşitli sınırlamalar getirerek sisteme müdahale etmek zorunda kalmışlardır.

Türkiye’de özellikle 2000’li yıllardan itibaren kart kullanımı yaygınlaştıkça, kart kullanımına bağlı olarak ATM ve pos cihazlarının da sayıları artış göstermiştir. Aşağıdaki tabloda görülebileceği gibi, 2000’li yılların başında sadece 12 000 olan ATM sayısı 2014 sonunda neredeyse dört katına çıkmıştır. Benzer bir artış pos cihazlarında da görülmüş, 2002-2014 arası dönemde dört kattan fazla artmıştır. Öte yandan Türkiye’de 2014 sonu itibariyle 105, 5 milyon adet banka kartı ve 57 milyon adet kredi kartı bulunmaktadır. Banka kartlarının sayısının yüksek olmasının sebebi elbette ki ücretlerin banka hesabına yatırılması olarak düşünülebilir.

Çizelge 6. Türkiye’de ATM, POS Cihazı, Banka Kartı ve Kredi Kartı Sayıları Seçilmiş Yıllar

	2002	2005	2010	2012	2014
ATM	12 000	15 000	28 000	36 000	45 576
POS Cihazı	496 000	1 141 000	1 824 000	2 134 000	2 389 303
Banka Kartı	35 057 000	48 243 000	69 916 000	91 263 000	105 513 424
Kredi Kartı	15 705 000	29 978 000	46 956 000	54 342 000	57 005 902

Kaynak: Bankalar Arası Kart Merkezi, son erişim: 03.01.2015.

Bankalar arası Kart Merkezi, 2013 yılında yüzde 17 oranında artan kredi kartı ile ödeme miktarının, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 6 oranında daha az bir artış gösterdiğini belirtmektedir. Bunda şüphesiz 1 Şubat 2014’ten itibaren kredi kartlarına getirilen bazı taksit sınırlama ve yasakları da etkili olmuştur. Aşağıdaki tabloda ise Türkiye’de son yıllarda kredi kartı ile yapılan işlem miktarları verilmiştir. Görülebileceği gibi, 2014 yılında da kredi kartı ile yapılan ödeme miktarı artmış olsa da, artış hızı azalmıştır.

Çizelge 7. Türkiye’de Kredi Kartı ile Yapılan Ödemeler (milyar TL)

2014	480 325,00
2013	427 698,29
2012	365 130,66
2011	294 051,51
2010	236 707,60

Kaynak: Bankalar Arası Kart Merkezi, son erişim 10.01.2015.

Kredi kullanımı incelendiğinde ise, tüketici kredileri öne çıkmaktadır. Firmalara verilecek krediler, kredi görevlisinin özenli bir araştırma ve hesaplama yapmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yüzden KOBİ’lere kredi verilmesi banka için daha maliyetli ve uzun bir sürecin sonunda gerçekleştirilebilir. Oysa tüketici kredisi verme işlemleri çoğu zaman daha kısa ve kolay süreçler sonunda gerçekleşir ve bu yüzden bankalar tarafından daha çok tercih edilir. Yukarıda anlatılan zorluklar nedeniyle Türkiye’de küçük işletme sahiplerinin bankalardan istedikleri kredilere ulaşamadıkları durumlarda bir teminat göstererek –kendi evleri gibi- tüketici kredisi almaları ve bunu işletmeleri için kullanmaları sık rastlanılan bir durum olarak öne çıkmaktadır (TEPAV, 2007:134). 2013 sonu itibareniyle Türkiye’de tüketici kredisi ve konut kredisi kullanan toplam kişi sayısı 14.376.666 kişiye, kredi miktarı ise 231 milyar TL’ye ulaşmıştır. Kullanılan kredilerin mahiyeti incelendiğinde ağırlığın taşıt ve ihtiyaç kredilerinde olduğu görülmektedir (TBB internet sitesi, son erişim: 10.01.2015).

Kredi kullananların meslek gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, ağırlığın ücretli çalışanlarda olduğu görülmektedir. Kredi kullananların yarıya yakın kısmı ücretli çalışandır. Ücretli çalışanlardan sonra ise, diğer grubuna dâhil olan kesim gelmektedir.

Çizelge 8. 2013 Yılında Tüketici Ve Konut Kredisi Kullananların Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

	Kullandırılan Miktar (milyon TL)	Kişi Sayısı
Ücretli	19 952	1 251 319
Serbest Meslek	4 770	224 041
Diğer	14 290	1 007 296
Sınıflandırma Yapılamayan	2 439	180 740
Toplam	41 451	2 263 396

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, son erişim: 10.01.2015

Kredi kullananların gelir gruplarına göre dağılımı ise üzerinde önemle durulması gereken bir hususu oluşturmaktadır. Toplam kullandırılan kredi tutarı olan 41 milyon TL'lik kullanımın, yaklaşık 8 milyon TL'lik kısmı, geliri 0 ile 1000 TL arasında olan kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu sayıyı geliri 3000 TL'ye kadar olan kesimi de dahil ettiğimizde kullanılan kredilerin yaklaşık olarak yarısının geliri 3000 TL ve altında olanlar tarafından kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Görülmektedir ki gelir düzeyi arttıkça krediye olan talep azalmaktadır (Türkiye Bankalar Birliği, son erişim: 10.01.2015).

Kepenek, artan kredi kullanımının makroekonomik açıdan etkisinin talep için gerekli finansman kaynağını sağlaması bakımından olumlu olmakla birlikte, bireyler için bazı riskleri barındırdığını belirtmektedir. Buna göre, bireylerin gerçekleştirdikleri tüketim harcamalarının, bireysel harcanabilir gelire oranının gittikçe artıyor olmasının kredi taksitlerinin ödenmesinde zorluklar yaşanmasına sebep olabileceği unutulmamalıdır (Kepenek, 2012: 251).

Bireylerin kredi kullanımının yaygınlaşması, finansal ürün ve hizmetlerden daha çok yararlandığının en önemli işaretlerinden biridir. Bu bakımdan Türkiye için son yıllarda artan oranda bir finansal araç kullanımından bahsedilebilir. Öte yandan kredi geri ödemelerinde yaşanabilecek zorluklara karşı, kredi büyümesinin kontrol altında tutulması da bir zorunluluktur.

2.2. Sigorta Sektörü

Türkiye’de bankacılık hizmetlerinde olduğu gibi sigortacılıkta da ilk olarak 19. Yüzyıldan itibaren yabancıların girişimleri göze çarpmaktadır. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde yabancı şirketlerin önderliğinde tanışılan sigortacılık, Cumhuriyeti’n kurulmasıyla birlikte gelişimine devam etmiştir. 1927 yılında “Sigortacılar Cemiyeti Daire-i Merkeziyesi” kurulmuş olup bu kuruluşa Türkiye’de faaliyet gösteren yerli ve yabancı tüm sigorta şirketlerinin üyeliği zorunlu kılınmıştır. Kuruluş, 1959 yılında “Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği”, 1975 yılında ise “Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği” adını almıştır. Birliğe 5684 sayılı Sigortacılık Kanununda 29 Haziran 2012 tarihinde yapılan değişiklikle emeklilik şirketleri de dâhil edilmiştir. Bu eklemeyen sonra kuruluşun ismi “Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği” olarak yenilenmiştir. 2014 yılı itibariyle Birliğin 40’ı sigorta, 19’u emeklilik, 6’sı hayat ve biri reasürans şirketi olmak üzere 66 üyesi aktif olarak faaliyet göstermektedir (Türkiye Sigorta, Reasürans Ve Emeklilik Şirketleri Birliği [TSB] Resmi İnternet Sitesi, erişim: 10.07.2014).

Dünya’da sigorta sektörünün prim büyüklüğü 2012 sonu itibariyle 4,6 trilyon olarak belirtilmektedir. Bunun 1,3 trilyon doları ABD’de gerçekleşmiştir. Primlerin dünya genelinde gayri safi yurt içi hasılaya oranı ise yüzde 6,5 oranına tekabül etmektedir. Türkiye ise sigorta sektörü, 11 milyon doların üzerinde prim üretimi ile gayri safi yurt içi hasılanın yüzde 1,37’sini oluşturmaktadır (TSB 2012 Faaliyet Raporu, 2013: 20-21).

28 Mart 2001 tarihinde kabul edilen “Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu” ile kurulmuş olan bireysel emeklilik sistemi 27 Ekim 2003 yılında faaliyete geçmiş bulunmaktadır (Türkiye Sigorta, Reasürans Ve Emeklilik Şirketleri Birliği [TSB] Resmi İnternet Sitesi, erişim: 10.07.2014). 2012 sonunda 17 emeklilik şirketi faaliyet göstermekte ve 3,1 milyon kişiyi aşan üye sayısına sahip bulunmaktadır. Bu üyelere yaklaşık 16,2 milyar TL’lik katkı payı tahsil edilmiş bulunmaktadır (TSB 2012 Faaliyet Raporu, 2013: 53).

Çizelge 9. Yıllar İtibariyle Bireysel Emeklilik Sistemine Katılan Kişiler ve Katkı Payları

Yıl	Katılımcı Sayısı	Katkı Payı Miktarı (TL)
2008	1 745 354	5 467 695 761
2009	1 987 940	7 102 007 561
2010	2 281 478	9 515 230 234
2011	2 641 843	12 393 688 644
2012	3 128 130	16 177 757 755

Kaynak: TSB 2012 Faaliyet Raporu, 2013: 54

Türkiye’de finansal sektörün gelişimi bir bütün olarak düşünülecek olursa; 1990’lı yıllardan itibaren, Türkiye’de finansal sektörün asli görevi olması gereken üretim sektörünü desteklemekle görevini ihmal ettiği söylenebilmektedir. Buna ek olarak, denetimsiz bankacılık sektörü ve yüksek miktarda sıcak para girişlerinin tetiklediği art arda yaşanan ekonomik krizler ile birlikte Türkiye ekonomisi, 1994, 1999, 2000 ve 2001’de büyük zararlar görmüştür (Soral, 2011:23-24). 2001 Krizinden çıkarılan dersler nispeten sağlıklı ve güçlü bir bankacılık sektörünün oluşmasına katkı sağlamakla birlikte, son dönemde bu alanda yaşanan sorunların kaynağını bankalardan ziyade bireyler oluşturmaktadır. Bireylerin ölçsüz finansal ürün ve kredi kullanımının nedenleri bir sonraki kısımda incelenecektir.

3. Modern Toplumlarda Tüketim ve Borçlanma

Maillet, tüketimi tanımlarken sadece maddi nesnelere tüketimini değil, “her türlü hizmet, eğlenme ve boş vakitlerin değerlendirilmesi, entelektüel, manevi ve sanatla ilgili değerler”in de tüketim konusu haline geldiğinden bahsetmektedir. Öte yandan yazara göre, zevk ve hayat tarzları birbirine benzedikçe, tüketilen mal ve hizmetler de daha standart hale gelmektedir (1974/1983: 121). Maillet’e göre (1974/1983: 122). “Zihniyet, öz bir anlatımla, insanın iktisadi evrim karşısındaki tavır alışının bir ölçü ve göstergesi demektir. Ve iktisadi gelişme, insan unsuruna bağlı olduğu sürece, son çözümde, bireylerin zihniyet ve davranışlarına bağlı kalmakta ve kaderi beşeri unsurun iktisadi hayata bakışıyla çizilmektedir.” Bu yaklaşıma göre bireylerin tüketim davranışları da tasarruf tutumları da zihniyet dünyalarının bir yansıması olacaktır.

Tüketim davranışı modern toplumlarda bir satın alma faaliyetinin çok ötesinde anlam taşımaktadır. Maillet kapitalizmin yeni dönemine hâkim olan “çağdaş anlayış”ı şu şekilde sıralamakta ve eleştirmektedir (1974/1983: 120-121):

- Anlayış ve kavramların metalaştırılması, her şeyin parayla ifade edilebilir şeylere dönüştürülmesi.
- Hayat tarzı ve zevklerin gerek iletişim araçlarında yaşanan gelişmeler, gerek sivil toplumun gelişmesiyle beraber kitle düzeyine ulaşması ve toplumu oluşturan bireylerin gittikçe daha fazla oranda birbirine benzer hale gelmeleri.
- Modern insanın tüketim yoluyla tatmin gerçekleştirilmeye çalışması.

Kapitalist sistemde, üretilen metanın, maliyeti artı belirli bir kar oranı karşılığında satılmak üzere piyasaya sunulması başlı başına bir sorun alanını teşkil eder. Çünkü bu metanın alıcı bulması için öncelikle, bir

---

kimsenin buna karşı bir ihtiyaç ya da istek duyması gerekmektedir. Ancak bu da yeter şart değildir. Bu satın alma isteğinin gerçekleştirilebilmesi için, satıcı tarafın belirlediği fiyatın da potansiyel alıcı tarafından ödenebiliyor olması gereklidir. Eğer, üretilen metayı kimse istemiyorsa veya isteyenlerin satın alabilecek parası yoksa satış işlemi gerçekleşmez ve kar elde edilemez teorisi büyük ölçüde kabul görmektedir (Harvey, 2010/2012:115).

Foster'a (2008:7) göre kapitalizmin doğası gereği, eşit olmayan ve sınıf temelli gerçekleşen bir gelir dağılımı ekonomideki tüketim ve yatırım düzeylerini etkiler. Tüketim mallarına yapılacak harcamaların düzeyi esas olarak işçi sınıfının gelirine bağlıdır.

Bu noktada Harvey gibi yazarlar başta reklamcılık ve medya gibi sektörler kullanılarak toplumların istek ve ihtiyaçlarını şekillendirmek için muazzam bir çaba gösterildiğini iddia ederler (2010/2012:115). Tüm bu anlatılanlar "tüketim toplumu" kavramı tartışmalarıyla kendisine sosyoloji literatüründe de azımsanmayacak bir yer bulmuştur.

Baudrillard'a göre her satın alma davranışı aynı zamanda ekonomi ötesi bir anlam taşımaktadır. (1972/2009:131):

"Harcama sürecinde paranın anlamı değişmektedir. Tüketim yalnızca satın almaktan ibaret bir eylem değil aynı zamanda bir harcama yapmak, yani çevreye zenginliğini göstermek ve sahip olunan zenginliği çevreye göstere göstere yok etmek demektir. Ekonomik mantıkta olduğu gibi burada da önemli olan bir farklılık ortaya koyma mantığı üzerinde oturan para harcama, savurma, tüketim anlayışıdır."

Baudrillard'a göre, kültür, tüketim ve göstergelerin ideolojik bir çözümlemesini yapabilmek için onları ekonomi politiğin dışına çıkarmak yerine içine alarak onlara yapısal bir bütünlük kazandırmak gerekmektedir. Bunu yapabilmek içinse Baudrillard iki ön koşul olduğunu ileri sürer: Birincisi kalıplaşmış ana akım iktisat bilimi ikinci olarak da Marxist çözümlemenin çökertilmesi gerekmektedir. Yeni bir kuram ortaya koyabilmek için yaşamın her alanına yayılmış bir ekonomi politik anlayışı gereklidir (1972/2009:133).

Baudrillard ekonomik düzende belirleyici olanın birikim ya da artı değer elde edilme biçimi olduğunu belirtirken, kültürel göstergeler düzeninde belirleyici olanın ise harcama olduğunu belirtmektedir. Egemen sınıflar her zaman egemenliklerini gösterge değerler üzerine oturtmuş, sahip oldukları farklılıkları tarih boyunca göstergeler aracılığıyla sergilemeye çalışmışlardır. Baudrillard, bu mantığın sınıf mantığının yerini aldığını ve üretim araçlarının mülkiyetiyle değil anlam üretiminin denetimiyle ilgili maddi üretimden çok farklı bir üretim biçimini zorunlu

kıldığını belirtmektedir. Buna en güzel örneklerden birinin sanat yapıtının müzayede yoluyla satışını göstermektedir (1972/2009: 135-136).

Sennet, modern insanın tüketim arzusunun derinliklerinde “güç” olduğunu da iddia etmektedir. Bireyler maddi güç ile kendilerine yükledikleri potansiyel arasında bir bağ kurarak bunu tüketim nesnelere aracılığıyla dışarı yansıtmak isterler. Spor arabalar, büyük jipler aslında şehirde yaşayan bir insanın kullanabileceğinden çok daha fazlasını sunmaktadır ve bunların kullanılmasının bir anlamı yoktur. (2004/2011:96-97). Özetle Sennet, imaj yaratma ve güç gösterme amacıyla da tüketim tutkusunun şekillendiğini belirtmektedir (2004/2011:98). Sennet, 20. Yüzyılın tüketim kültürüyle ilgili reklamcılık ve medya araçlarının kullanımı yoluyla insanların zevk ve isteklerinin yönlendirdiği tezine ve ürünlerin çabuk eskিয়েক ya da bozularak yenilerinin alınmasına teşvik edildiği varsayımına dayanan planlı eskime tezine tam anlamıyla katılmamaktadır. Sennet, bu iki görüşü de değerli bulmakla birlikte insanları edilgen bir pozisyonda yorumladığı için eleştirmektedir.

Sennet, modern ekonomik sistemlerin kendi kendini tüketen bir yapısı olduğunu ve bunun da politikalarla desteklendiğini iddia eder. Yazar’a göre, çok istenilerek alınan bir giysi birkaç defa kullanıldıktan sonra bireyde eski heyecanı yaratmamaktadır. Hayal edilen nesnenin önemi, elde edilince azalmaktadır (2011:88). Modern toplumlarda “Aşırılık ve israf, kendi kendini tüketen tutkunun çatısı altında evlendiler” demektedir. (Sennet, 2011:89).

ABD ekonomisinin 1994-2004 arası dönemi üzerinde incelemelerde bulunan araştırmacılar reel ücretlerin düştüğünü buna karşılık tüketimin arttığını belirlemişlerdir (Aktaran Foster, 2008:8-9). Gelirin aynı kaldığı veya azaldığı veri kabul edildiğinde, harcamaların artması durumunun ortaya çıkabilmesi için şüphesiz tek bir yol bulunmaktadır: Borçlanma. Foster’da yukarıda belirtilen durumu bir paradoks olarak nitelendirmekte ve buna yol açan etmenin tüketicilerin borçlanmaları olduğunu savunmaktadır. ABD ekonomisine ilişkin FED istatistiklerinden yararlanan Foster, 1975’ten itibaren faiz oranları düştükçe ve krediye ulaşmak kolaylaştıkça tüketicilerin borçlarının harcanabilir gelirlerine oranının artış gösterdiğini belirtir (Foster, 2008:9-10).

Foster araştırmasını derinleştirerek borçlanma ve gelir grupları arasındaki ilişkiye dikkat çekmek ister. FED’in Tüketici Finans Araştırması (2004) verilerini yorumlayan Foster, orta gelir dilimindeki ailelerin, gelirlerine oranla borçlarının düzeyinin düzenli olarak arttığı sonucuna ulaşır. Toplumun en yoksul kesiminin geleneksel olarak devam eden ve yüksek oranlarda durağan bir seyir izleyen borç yükü de orta gelir grubundaki

---

ailelerin borçlarına eklendiğinde Foster borçlanmanın toplum içindeki dağılımının sınıfsal doğasına erişilebileceğini belirtir (2008:12-13).

Harvey, gelirleri artmayan ücretli çalışanların finans kurumlarınca desteklenmesi ve harcama yaparak borçlanmaya teşvik edilmesinin planlı bir uygulama olduğunu iddia etmektedir. Süreç içinde önceleri sadece düzenli geliri olanlara verilen uygun kredilerin hedef kitlesi zaman içinde bütün toplum olmuş, bu konudaki yasal düzenlemelerden yararlanan bankalar düzenli bir geliri olsun olmasın herkese kredi vermeye başlamışlardır. Harvey bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir (2010/2012:65-66):

“İşçilerin kazandığı ile harcayabileceği arasındaki fark kredi kartı sektörünün yükselişi ve artan borçluluk sayesinde kapatılıyordu. ABD’de 1980’de ortalama hanehalkının borcu 40 bin dolardı, oysa 2010’lu yıllarda bunun mortgageler dahil 130 bin doları bulduğunu gösteren kaynaklar vardır.”

Borçlar, ihtiyaçların karşılanması aşamasında esas yol oldukça toplumun refah sisteminden borç ödeme sistemine evrildiğini söyleyen yazarlara rastlamak mümkündür (Hardt and Negri, 2012:18). Kapitalizmde yaşanan dönüşüm neticesinde daha önce sadece yanında çalıştıkları kapitalist tarafından “sömürülen” işçilerin artık bütün bir sistem tarafından sömürüye açık haline geldiği söylenmektedir. Buna göre artık kapitalist patronlar aradan çekilmiş ve yerini finansal sektör almıştır. Böylece sistem, işçiler üzerindeki denetim mekanizmalarını başka yollarla gerçekleştirmeye başlamıştır. Borçlandırma bunun yollarından birisidir (Hardt and Negri, 2012:20).

Borçlanmanın çalışanlar üzerindeki denetim etkisini açıklamak şu şekilde mümkündür: Borçlu birey, işini kaybetmemek için çok çalışacak, itiraz etmeyecek, borcun geri ödemelerinde aksaklık yaşamamak ve hem mevcut borcun ödemesi hem de olası yeni borçlanmalar açısından faizlerin yükselmesini istemeyecek, bu nedenle ekonomik istikrara ve toplum düzenine zarar verecek eylemlere girişmeyecektir.

Tüm bu anlatılanlar neticesinde şu sonuca varılabilir: Gerçekten de borçlu olmak günlük hayatın adeta doğal bir eylemi olarak görülmektedir. Borca girmeden (kredi kullanmadan) ev ya da araba sahibi olmak toplumun büyük kesimi için imkansızdır. Diğer yandan bu çok büyük bir sorun olarak da görülmemekte ve uzun vadeli kredi kullanarak bunlara sahip olabilmek, kişinin bankalar nezdinde kredibilitesini gösterdiği için neredeyse övünç kaynağı olarak sunulmaktadır. Görülebileceği gibi, toplumun büyük kesimleri için artık benzer hayat standartları söz konusu olmaktadır.

4. Türkiye’de Tüketim ve Borçlanma

Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından birinin tasarruf eksikliği olduğu çeşitli kurum ve yazarlarca da belirtilmektedir. Hedeflenen büyüme oranlarına ulaşabilmek için tasarrufların artırılması gerekmektedir. Bu kısımda tüketim ve borçlanma kavramları üzerinden Türkiye için ekonomik ve toplumsal bir inceleme yapılmaya çalışılacaktır. Tüketim meselesinin, sadece sayısal verilerle açıklanamayacağı düşünülmektedir. Özellikle de, tüketim artışının gelir artış hızından daha yüksek oranda arttığı modern toplumlar için, kavramın arkasındaki düşünsel temelleri yakalamak önem arz etmektedir.

Bir ekonomik sistem içinde, ancak o ekonominin sahip olduğu toplam kaynak kadar yatırım ve tüketim gerçekleştirmek mümkündür. Toplam kaynaklar, hem ülke içinde yaratılan kaynakları hem de ülkeye dışarıdan giren yabancı sermayeyi kapsamaktadır. Bir ekonomide toplam tasarruf iki biçimde hesaplanabilmektedir. İlk yöntem; toplam kaynaklardan dış kaynak ve tüketim harcamalarının çıkarılmasıdır. İkinci yöntem ise; kalıntı yöntemi şeklinde; kamu ve özel kesim tarafından yapılan tasarruf miktarının toplanmasıyla hesaplanmaktadır. Bu bağlamda kamu tasarrufu ve özel tasarrufun neyi ifade ettiğine de değinmek gerekmektedir. Gerek kamu gerekse de özel tasarruflar hesaplanırken, harcanabilir gelirden tüketimin çıkarılması formülü izlenmektedir. (Yentürk, 2005:35). Tasarruflar bir ülke ekonomisi için oldukça önemlidir. Bunun nedeni esas olarak yatırımların tasarrufun bir fonksiyonu olmasından kaynaklanmaktadır. Adıgüzel tasarrufların ülke ekonomileri için önemini şu sözlerle ifade etmektedir (Adıgüzel, 2011: 103):

“Bu bağlamda tüketim ve tasarruf davranışını anlamak özellikle de az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler olmak üzere tüm ülkeler için çok önemlidir. Gelişmekte olan ekonomilerde kredi piyasalarındaki kısıtlar nedeniyle, hane halkı tasarrufları tüketim ve dolayısıyla refahın önemli bir belirleyicisi olmaktadır. Bu ekonomilerde birikmiş tasarrufları olmayan hane halkları olumsuz ekonomik koşullarla karşılaştıklarında tüketimlerini düzenleyemezler. Bu da uzun vadeli olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabilir; çünkü böyle bir durumda hane halkları beşeri sermaye yatırımlarını askıya almak, dolayısıyla gelecekteki kazanma kapasitelerini artırma şansından yoksun kalacaklardır. Tüketim, GSMH’nin en büyük kısmını oluşturmaktadır ve refahın en önemli belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Dolayısı ile tüketim ve tasarruf davranışı hem makro ekonomide hem de mikro ekonomide en önemli konuların başında gelmektedir.”

TÜİK tarafından Hane halkı Bütçe Anketi’ne dayalı olarak hesaplanan hane halkı kullanılabilir geliri, hane halkını oluşturan fertlerin kişisel yıllık

---

kullanılabilir gelirlerinin toplamından oluşmaktadır. Dolayısıyla, hane halkı fertlerinin elde ettikleri ücret gelirleri, sermaye ve mülk gelirleri ile diğer maaş ve ödemeler, karşılıksız burs vb. transfer gelirleri gibi parasal gelirlerin ve aynı gelirlerin hepsi bu hesaplama dâhil edilmektedir. Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren hane halkı kullanılabilir geliri sürekli olarak artış göstermiştir. Seçilmiş yıllardan oluşturulan aşağıdaki tablo incelendiğinde, 2008 yılında 19 328 TL olan hane halkı kullanılabilir geliri sürekli olarak artmış ve 2012 sonunda 24343 TL seviyesine ulaşmıştır (TÜİK, Hane halkı Bütçe Anketleri, son erişim: 13.05.2014).

Çizelge 10. Türkiye’de Hane Halkı Tüketim Harcaması Miktarı Seçilmiş Yıllar

Yıllar	Tüketim Harcaması Miktarı (TL)
2002	10.047.306.812
2006	21.662.671.695
2008	28.928.426.547
2010	34.664.103.158
2012	47.432.818.332

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir. Son erişim: 15.06.2014

Hane halkının tüketim harcamaları incelendiğinde de görülmektedir ki hane halkı kullanılabilir gelirindeki artışa paralel olarak tüketime ayrılan miktar da artmaktadır. 2002 yılında Türkiye’de yerleşik hane halklarının tüketime harcadığı tutar 10 047 306 812 TL iken, bu miktar 2012 sonu itibariyle neredeyse 4 kattan fazla artmış ve yaklaşık olarak 47,5 trilyon TL seviyesine ulaşmıştır.

Çizelge 11. Türkiye’de Hane Halkı Borç Yükünün Harcanabilir Gelire Oranı

	Hane Halkı Borç Yükü Milyar TL	Hane Halkı Borç Yükü’ nün Harcanabilir Gelire Oranı (yüzde)
2003	13,4	7,5
2004	28,2	2,9
2005	48,7	20,9
2006	76,8	19,0
2007	104,1	22,7
2008	128,9	36,6
2009	148,8	36,4
2010	195,1	45,8
2011	251,9	51,7

Kaynak: Çolak ve Öztürkler, Bankacılar Dergisi, Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye’de Hane Halkı Tasarruf Eğiliminin Analizi, Sayı 82, Eylül 2012, s 3-45. sayfa 18’den alıntıdır.

TÜİK verilerine göre, 2013 yılı itibariyle hane halkı başına düşen kullanılabilir gelir 24 343 TL olarak hesaplanırken, kişi başına düşen ortalama gelir ise 10 774 TL olarak gerçekleşmiştir (son erişim: 05.04.2014). TÜİK’in 2013 yılı hane halkı tüketim ve bütçe anketine göre nüfusun yüzde 61,8’inin konut kredisi ve konut masrafları hariç taksit ve borç ödemeleri bulunmaktadır (son erişim: 05.04.2014).

Bu noktada en önemli sorun olarak şu ortaya konabilmektedir: Kredilerle desteklenen artan tüketim talebi, ülkede üretimin de artmasına sebep olmakta mıdır? Türkiye için bu sorunun cevabı hayır olarak verilebilmektedir. Son yıllarda global krize rağmen gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında görece yüksek bir büyüme hızına erişmiş Türkiye ekonomisinin büyümesi reel sektör üretim artışlarına veya verimlilik artışlarına dayanmamaktadır. Ülke ekonomisi, özellikle hizmetler sektörü çıktılarının ve inşaat yatırımlarının sağladığı katkıyla yüksek büyüme trendine sahip olsa da, görülmektedir ki bu harcamaların artması aslında daha çok ithalatın artmasına neden olmuştur.

Tüketiciler, harcamayı kestikleri an -2014 yılında bu görülmektedir- ülkenin büyüme hızı yavaşlayacaktır. Bu da Türkiye için bir başka paradoksu ya da politika yapıcılar için bir başka tercihi gündeme getirmektedir. Yüksek büyüme hızlarının devamı için vatandaşların borçlanmasına imkân veren esnek kredi mevzuatı devam mı etmelidir yoksa büyüme hızının azalması pahasına, kredi ve kredi kartı kullanımına sınırlamama mı getirilmelidir?

2014 başından beri yaşanan gelişmeler, politika koyucuların tercihlerini ikinci seçenekten yana kullandıklarını göstermekte bu da toplumsal refah ve huzur ortamı için olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Finansallaşmanın olası tehditlerinden birisi ise, toplumun ekonomi ve finans konularındaki bilgisizliği olarak belirtilebilir. Toplumun yoğun biçimde kullandığı kredi kartlarını bile sözleşmelerini düzgünce okumadan veya anlamadan imzaladıkları söylemek mümkündür.

Ferguson da benzer bir sorundan bahsetmektedir (2008/2012: 16-17). Aşağıda görülebileceği gibi, Ferguson'un bilerek ve isteyerek bir bilgisiz bırakma stratejisi uygulandığını söylediğini iddia etmek yanlış olmayacaktır:

“Politikacılar, merkez bankaları ve iş adamları düzenli olarak halkın cahilliğinden yakınırlar ve bu konuda haklıdırlar. Bireylerden kendi gelir giderlerini idare etme sorumluluğu almalarını, ev sahibi olmalarını ve emeklilikleri için ne kadar tasarruf yapıp, sağlık sigortası alıp almamaya karar vermelerini bekleyen bir toplum, bireylerini akıllı finansal kararlar veremeyecek kadar donanımsız bırakarak geleceğini sorunlara boğuyor demektir.”

İş yasalarımız, “ücretin perakende satış yapılan yerler ile içkili ve eğlence yerlerinde ödenmemesi” şartını getirerek işçileri korumayı amaçlamıştır. Oysa günümüzde, ücretlerin bankalar yoluyla ödenmesi, müşteriye haber verilmeksizin adına kredi kartı çıkartılması, kredili avans hesabı tanımlanması, kredi kullanması durumunda maaş müşterilerine özel kampanyalardan yararlanabileceğinin bildirilmesi gibi “özendirici harcama” imkanları yaratmaktadır. Başbuğ (2012: 99) bu durumu, birbiriyle çelişik iki durum olarak görmekte ve nedenin sosyal hakların mahiyetinin anlaşılmanış olmasında bulmaktadır. Buna göre, ücretin banka hesabında ödenmesi işçiyi ve ücreti korumak içindir, oysa pratikte karşılaşılan durumlar bu amaçtan uzaklaştığını göstermektedir.

Yukarıda anlatılanlardan da görülebileceği gibi, finansal araçların kullanımı konusunda toplumun eksik veya yanlış bilgilendirilmesi ve özellikle iletişim araçları ve fiziksel çevre tarafından tüketime yönlendirilmesi finansallaşmanın yol açtığı önemli diğer riskler olarak sayılabilmektedir. Bu risklerden kaçınmanın en kolay yolunun daha önceki kısımlarda önemi vurgulanmaya çalışılan tüketim ve tasarruf alışkanlıklarının değiştirilmesi olduğu belirtilebilir. Türkiye'nin büyük şehirleri gittikçe daha fazla oranda küresel birer şehir olurken, buralarda

yaşayan bireylerin de daha fazla oranda dünyanın değişik yerlerinde yaşayan insanlarla benzer tüketim alışkanlıklarına ve hayat tarzlarına sahip olduğu gözlenmektedir. Toplumdaki bireylerin refah düzeylerinin ve yaşam koşullarının iyileşmesi olumlu bir gelişme olmakla birlikte, bu bireylerin gelirlerinin tüketimleri oranında artmaması kaygı verici ve üzerinde düşünülmesi gereken bir konu olarak varlığını devam ettirmektedir. Buraya kadar anlatılanlardan da çıkarılabileceği gibi, bireylerin tüketim davranışlarının ve finansal araçlardan yararlanma şekillerinin üzerinde daha fazla düşünmelerini sağlayacak uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

SONUÇ

Kapitalizmin son dönüşümü finansallaşma biçiminde olmuştur. Batılı büyük şirketlerin 1950'ler ve 1960'larda yakaladıkları kar oranlarını artık yakalayamaz hale gelmeleri onları üretim biçimlerini esnek üretim modelleriyle ikame etmek dışında arayışlara da itmiştir. Karları düşen batılı büyük şirketlerin yeni kar yaratma yolları aramasının sonucunda, finansal piyasalardan ve borsalar yoluyla ihraç edilen senetlerden elde edilen kar olanaklarının, üretimden elde edilen oranlardan daha yüksek olduğunun farkına varılması ise, bu anlamda bir dönüm noktası olmuştur.

Gelişen teknoloji ve ulaşım imkânları sayesinde, para ve ticaret hareketleri bağlamında dünya çapında sınırların yavaş yavaş ortadan kalkması, petrol krizinden sonra batılı bankalarda biriken para arz fazlasını değerlendirmek üzere bu bankaların yeni finansal araç, ürün ve hizmetler yaratması öte yandan 1970'lerin başında terkedilmiş olan altın para sisteminin yokluğu ve başta ABD olmak üzere ülkelerin değerli maden karşılı olmadan para basabilme yetisi kazanması finansallaşmanın diğer nedenleri arasında sayılabilmektedir.

Finansallaşmanın yukarıda özetlenmeye sayılan sebepleri incelenirken göz önünde bulundurulması gereken unsurlardan birisi; söz konusu nedenlerin hiçbirinin diğerlerinden bağımsız olmadığıdır. Tüm bu etmenler birbirleriyle eklenmiş ve kendi kuralları çerçevesinde iyi işleyen bir sistem oluşturmuşlardır. Sermayenin hareket serbestisi kazanmasını finansallaşmanın esas sebebi olan görüşler bulunmakla birlikte, unutulmamalıdır ki bilgisayar, ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler olmasaydı sermayenin dünya çapında hareket etmesi bu denli kolay olmayacaktı. Bir diğer nokta da; sermayenin neden küresel ölçekte hareket etme gereği duyduğudur. İkinci Dünya Savaşı dönemden hemen sonra yakalanan karların sürdürülememesi ve yeni pazar arayışları sonucunda sermaye dünya çapında dolaşır hale gelmiştir.

Yukarıda özetlendiği gibi, kapitalizmin kendini yenileyen doğası 1970'lerden itibaren onu finansal kapitalizm olarak adlandırabilecek bir biçime sokmuştur. 1970'lerin başında önce Bretton Woods Sisteminin sona ermesi, sonra 1974'te yaşanan petrol krizi, özellikle iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve en önemlisi şirketlerin azalan kar oranları, dünya genelinde sermayenin yeni arayışlara girmesine sebep olmuştur.

Dünyada ve Türkiye'de 1990'lı yıllara gelindiğinde ise bir başka durumla karşılaşmaktadır. Firmaların banka dışı yollarla finansman sağlama yöntemleri arttıkça bankalar en önemli müşterilerini kaybetme tehlikesiyle karşılaşmışlardır. Bu durumun karlarında yaratacağı azalışları telafi etmek isteyen bankalar ise, çözümü bireysel müşteriler ve bireysel kredilerde bulmuşlardır.

Finansallaşmanın bireyleri ve toplumun ekonomik ve sosyal yapısını etkileyen yüzü ile 1990'lardan itibaren karşılaşıldığını söylemek mümkündür. Bireysel müşterilerin kendileri için önemini fark eden bankalar özellikle konut kredileri ve kredi kartları yoluyla gelir elde etmeye başlamışlardır. Türkiye'de 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında kredi kartları konusundaki yasal boşluğu değerlendiren bankalar, koşulsuz ve araştırma yapmadan ve gelir düzeyine bakılmaksızın kredi kartı dağıtmaya başlamışlardır. Üniversite kampüsleri ve alışveriş merkezleri içinde ve hatta sokakta kredi kartı satmak için kurulan stantlar alışıllı hale gelmiştir.

Türkiye'de hane halkının finansal araçlardan gittikçe daha fazla oranda faydalandığı gerek BDDK gerek TCMB raporlarında belirtilmektedir. Öte yandan, hane halkının genellikle yöneldiği finansal ürünler kredi ve kredi kartları olmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisinde gözlemlenen düşük tasarruf eğilimini, finansallaşmanın tetiklediğini söylemek mümkündür. Tüm bu anlatılanlar neticesinde şu sonuca varılabilir: Gerçekten de borçlu olmak günlük hayatın adeta doğal bir eylemi olarak görülmektedir. Borca girmeden (kredi kullanmadan) ev ya da araba sahibi olmak toplumun büyük kesimi için imkânsızdır. Diğer yandan bu çok büyük bir sorun olarak da görülmemekte ve uzun vadeli kredi kullanarak bunlara sahip olabilmek, kişinin bankalar nezdinde kredibilitesini gösterdiği için neredeyse övünç kaynağı olarak sunulmaktadır.

Hane halkı kullanılabilir gelir artış hızının, hane halkı tüketim artış hızından daha düşük seviyede kalması, yani tüketimin gelirden daha yüksek oranda artması beraberinde borçlanma sorununu getirmektedir. Harcama yöntemiyle yapılan gayri safi yurt içi hasıla hesaplaması

göstermektedir ki, Türkiye’de tüketime aktarılan paranın yüzde 80’i hane halkı tarafından harcanmaktadır. Bu bakımdan bir tüketim toplumundan söz etmek mümkündür.

Geliri sabit kalan ya da önemli bir artış göstermeyen bireylerde gözlemlenen artan tüketim talebini ele alırken, sadece sayısal verileri değil, tüketim davranışına zemin hazırlayan faktörleri de dikkate almak gerekmektedir. Modern bireyin tüketim davranışı ayrı bir araştırma konusu olmakla birlikte, finansal sektörün cazip kredi uygulamaları ve kredi kartı ile yapılan harcamalara özendirici kampanyaları, bireyleri bu ürünleri kullanmaya itmekte, gelirlerinden bağımsız olarak tüketmeye devam etmelerini sağlamaktadır. Bu noktada çalışmanın özünü oluşturan finansallaşma ve tüketim alışkanlıkları ilişkisi önem kazanmaktadır. Finansal kurumların tüketime teşvik edici kredi ve kredi kartı uygulamalarının, bireyleri gelirleri elverişli olmasa da harcamaya yönlendirdiği istatistiksel verilerden çıkarılan sonuçlardan birisidir.

Elbette tüketim davranışı sadece gelir artışı veya krediye ulaşma imkânlarının kolaylaşması ile açıklanırsa eksik kalacaktır. Tüketim sadece iktisadi bir mesele değil aynı zamanda bir zihniyet yansımasıdır. Toplumun evrildiği biçim içinde onu oluşturan bireylerin tüketim davranışları içinde buldukları sosyal çevre ya da sınıfla da ilgilidir. Bu bakımdan modern toplumlarda hayat tarzlarının ve tüketim alışkanlıklarının toplumun büyük kesimleri için gittikçe birbirine benzemesi sosyal yapıda ayrıntılı incelenmesi gereken birçok dönüşüme de neden olmuştur.

Türkiye için de, tüketim ve borçlanma kavramları ele alınırken finansal kapitalizmin diğer araçları yoluyla toplumun zihniyet yapısını nasıl etkilediği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda, tasarrufların arttırılması ve tüketimin kontrol altına alınması için, faiz politikası, para politikası, enflasyon politikası gibi makroekonomik politikalar, mutlaka bireylerin tüketime bakışını daha sağlıklı hale getirecek diğer uygulamalarla da desteklenmelidir. Buna ek olarak, finansal ürün ve hizmetlerin kullanımında bireylerin yanlış kararlar almalarını engellemelerinin bir başka boyutu da bu konuda temel bilgilerin geliştirilmesine yönelik eğitim faaliyetleridir. Bu bağlamda lise döneminden itibaren zorunlu tutulacak temel ekonomi bilgisi gibi derslerle özellikle gençlerin para ve harcama olgularına bakışı daha sağlıklı hale getirilmelidir.

Kaynakça

Adıgüzel, M. (2011). *Türkiye Ekonomisi ve Stratejik Dönüşümü*, Ankara, Nobel Kitabevi.

Başbuğ, A. (2012) *İş ve Maneviyat: Çalışma Ahlakı Üzerine Bir İnceleme*, Ankara, Binyıl Yayınevi.

Baudrillard, J. (2009). *Gösterge Ekonomi Politikası Hakkında Bir Eleştiri*, (Birinci Basım) çev. O. Adanır ve A. Bilgin, İstanbul. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, (Eserin orijinali 1972 yılında yayımlanmıştır)

Callinicos, A. (2012) *Yanılsamaların Şenlik Ateşi-Liberal Dünyanın İkiz Krizleri*. Birinci Baskı. çev. Aylin Altınay Cingöz. İstanbul: Habitus Yayıncılık (Eserin orijinali 2010 yılında yayınlanmıştır).

Çetin, B. Işıl, (2013). *İktisadi Sistemler Bağlamında Gelir Dağılımı - Kredi Ekonomisi İlişkisi Ve Türkiye*. Ankara. ÇASGEM Yayınları, Yayın no 41.

Çolak, Ö. F. (2005) *Finansal Piyasalar ve Para Politikası*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Dördüncü Baskı.

Durmuş, M. (2010) “*Ekonomik Yaklaşım Dergisi*.” Cilt 21, Sayı 77. “Aşırı Birikim-Finansallaşma İlişkisinin 2008 Krizi Bağlamında Analizi”.

Eğilmez, M. (2011). *Küresel Finans Krizi-Piyasa Sisteminin Eleştirisi*.” Remzi Kitabevi, Sekizinci Basım, İstanbul, Kasım.

Ferguson, N. (2012). *Paranın Yükselişi – Dünyanın Finansal Tarihi*, İkinci Baskı, çev. Barış Pala, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları. Eserin orijinali 2008 yılında yayınlanmıştır).

Foster, J. B. (2008) *Kapitalizmin Malileşmesi ve Kriz*, Birinci Baskı, Çev. Çiğdem Çıdamlı, İstanbul, Kalkedon Yayınları (Eserin orijinali 2008 yılında yayınlanmıştır).

Hardt, M. ve Negri, A. (2012) *Duyuru*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Harvey, D. (2012) *Sermaye Muamması-Kapitalizmin Krizleri*, Birinci Baskı, çev. Sungur Savran, İstanbul: Sel Yayıncılık (Eserin orijinali 2010 yılında yayınlanmıştır).

Hilferding, R. (1995) *Finans Kapital*, Çev. Yılmaz Öner, İstanbul, Belge

Uluslararası Yayıncılık Eserin orijinali 1910 yılında yayınlanmıştır).

Karaçimen, E. (2013). *Türkiye Finansallaşma ve Hanehalkı Borçlanması*. Ankara, ODTÜ, 13. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, 4-6 Aralık 2013.

Kepeken, Yakup; *Türkiye Ekonomisi, İstanbul*, Remzi Kitabevi, 25. Basım, 2012.

Krugman, P. (2010) *Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü ve Küresel Kriz*. Altıncı Basım, çev. Neşenur Domanıç, İstanbul: Literatür Yayınları (Eserin orijinali 2008 yılında yayınlanmıştır).

Maillet, J. (1983), 18. *Yüzyıldan Bugüne İktisadi Olayların Evrimi*, çev. E. Tokdemir Ankara, Remzi Kitabevi, (Eserin orijinali 1974 yılında yayınlanmıştır).

Minsky, H.P. (2013), *İstikrarsız Bir Ekonominin İstikrarı*, Birinci Baskı, çev. Oğuz Esen, Ankara: Efil Yayınevi Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık (Eserin orijinali 1986 yılında yayınlanmıştır).

Orhangazi, Ö. "ODTÜ Gelişme Dergisi" Sayı 35, Haziran 2008.

"Keynesgil Finansal Düzenlemelerden Finansallaşmaya: İktisat Literatürü ve ABD Ekonomisinin Finansallaşmasına Tarihsel Bir Bakış." Sayfa: 133-159.

Santos, P. L. (2010) *Günümüz Kapitalizmde Bankacılığın İçeriği Üzerine*, Çev. Tuncel Öncel, Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi, Hazırlayan: Costas Lapavitsas, İstanbul, Yordam Kitap (Eserin orijinali 2009 yılında yayınlanmıştır).

Sennet, R. (2011) *Yeni Kapitalizmin Kültürü*, İkinci Basım, çev. A. Şenocak, İstanbul, Ayrıntı Yayınları (Eserin orijinali 2004 yılında yayınlanmıştır).

Soral, B. (2011) *Türk Ekonomisinde Değişim*, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınevi.

Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı(TEPAV); Türkiye Yatırım Ortamı Değerlendirmesi Dünya Bankası Dökümanı, Rapor No:41611-TR, Cilt II, 2007.

Uzunoğlu, Sadi; *Yeni Başlayanlar İçin Bankacılık*, İstanbul, Kriter Yayınevi, Birinci Baskı, 2011.

Yeldan, E. (2009) “*Çalışma ve Toplum.*” 2009/1. “Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde?”.

Yentürk, N. (2005). *Körlerin Yürüyüşü* (İkinci Baskı). İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yılmaz, Ö. ve Akıncı M. (2012) *İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri*, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, Birinci Basım.

İnternet: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, <http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/default.aspx>, son erişim: 13.06.2014.

İnternet: Türkiye Bankalar Birliği, <http://www.tbb.org.tr/tr>, son erişim: 11.06.2014.

İnternet: Bankalar Arası Kart Merkezi, <http://www.bkm.com.tr>, son erişim: 13.06.2014

İnternet: Çolak ve Öztürkler, Bankacılar Dergisi, Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye’de Hane Halkı Tasarruf Eğiliminin Analizi, Sayı 82, Eylül 2012, s 3-45 http://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/836/dergi_82.pdf

İnternet: Dünya İslami Bankacılık Rekabet Raporu 2013-2014 [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Islami_Bankacilik_Raporu/\\$FILE/Islamic%20Banking%20Competitiveness%20Report_2014_TR_6.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Islami_Bankacilik_Raporu/$FILE/Islamic%20Banking%20Competitiveness%20Report_2014_TR_6.pdf)

İnternet: Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, son erişim: 13.06.2014.

İnternet: TÜİK, Hane halkı Bütçe Anketleri, son erişim

İnternet: Türkiye Sigorta Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği, <http://www.tsb.org.tr>, son erişim: 13.06.2014

İnternet: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, <http://www.tkbb.org.tr/arastirma-ve-yayinlar-arastirma-ve-raporlar>, son erişim: 13.06.2014.